

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ: МЕТОДИКО-ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

© Руда Т. П., 2017

У статті розглянуто сучасні погляди науковців щодо економічної сутності трансакційних витрат. Розкрито сутнісне значення категорії трансакційні витрати діяльності суб'єктів господарювання та запропоноване власне визначення цього поняття. Висвітлено класифікацію трансакційних витрат, види трансакційних витрат та передумови виникнення, що в подальшому забезпечать можливість контролю виникнення трансакційних витрат та сприятиме їх зниженню і підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: трансакційні витрати, суб'єкти господарювання, управління, матеріальні активи, собівартість продукції, прибуток підприємства.

T. P. Ruda

Lviv Polytechnic National University

TRANSACTION COSTS: METHODOLOGICAL AND ACCOUNTING ASPECT

© Ruda T. P., 2017

The article examines applicable scientific views on the economic essence of the transaction costs. The essential meaning of the category transaction costs of business entities is revealed and own definition of the term is proposed. The classification of transaction costs, types of transaction costs and factors of their formation that in the future will provide the ability to control the formation of transaction costs and contribute to their reduction, as well as increase the efficiency of business entities are considered.

From the analysis of representations of transaction costs at various stages of the transaction cost theory it may be concluded that the definition of the researched type of costs depends, firstly; on the, characteristics which the authors concentrate their attention on, describing the economic nature of the transaction costs, secondly, on the amount of costs referred to the transaction category by the authors, and thirdly, on the focus of research on the needs of the theory or practice.

The scientifically substantiated typology plays an important role in the research of transaction costs. During the research of transaction costs a wide range of their classifications is expanded. In general, this kind of accumulation of knowledge about the transaction costs is positive, but also leads to chaos in understanding and approach to these costs.

One of the most important features of transaction costs is that they allow for significant economies of scope, namely, as transaction volume in the sector increases the costs attributable to a contract reduce. The activity of the market mechanism induces the transaction costs, which increase with the complexity of the interchange circuit, and these costs can be reduced by creating regulatory organizations or mechanisms.

According to the research results of scientific sources it is believed that in terms of an aspect of transaction costs are the costs incurred in the process of interaction among entities on the exchange of material assets, activities, as well as the rights and obligations based on the relevant agreements.

The proposed definition of transaction costs of business entities is the result of generalization of existing definitions of transaction costs with specification of their formation

conditions, providing identification of transaction costs, as well as the total amount of costs of business entities.

Key words: transaction costs, business entities, management, material assets, production costs, profits of the company.

Постановка проблеми. Посилення конкуренції поступово перетворюють взаємовідносини між суб'єктами господарювання на складний, багатогранний процес пошуку та підбору контрагента, його вивчення, підготовки до плідної співпраці з ним, укладання угоди та виконання договірних умов. Трансакційні витрати виникають у господарській діяльності підприємства у всіх її сферах діяльності: операційній, фінансовій, інвестиційній від моменту створення і до ліквідації суб'єкта господарювання. Проблема визнання трансакційних витрат обліковим об'єктом є досить неупередженою, дискусійною через відсутність єдиного визначення сутності трансакційних витрат, а також складністю їх ідентифікації та кількісного вимірювання через неявний їхній характер, чітких класифікаційних ознак, а також ґрунтовних методологічних підходів оцінки їх рівня.

Проблема ефективного управління трансакційними витратами, на сьогодні, набуває дедалі більшої актуальності. Витрати, які забезпечують реалізацію взаємовідносин із суб'єктами зовнішнього та внутрішнього інституціонального середовища, істотно впливають на рівень розвитку вітчизняних підприємств.

Незважаючи на значну кількість праць із досліджуваної проблематики, існує низка невирішених питань, пов'язаних із визначенням сутності категорії «трансакційні витрати», їх класифікацією, способами оцінки та визначенням продуктивності. Зазначені проблеми викликають труднощі при прийнятті управлінських рішень щодо визначення шляхів оптимізації трансакційних витрат, що, своєю чергою, створює перешкоди для підвищення ефективності господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположниками теорії трансакційних витрат є видатні теоретики інституціоналізму Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт, А. Алчіан, Г. Демсец, Дж. Уолліс, К. Ерроу, С. Чанг, Т. Фішер, Дж. Стіглер та ін., у працях яких розкрито природу виникнення й механізм функціонування цього виду витрат. На сучасному етапі проблеми управління трансакційними витратами висвітлюють у своїх працях вітчизняні економісти І. С. Коропецький, С. І. Архієреєв, О. В. Шепеленко, Ж. М. Ющак, Л. В. Базалієва, І. П. Булєєв, В. В. Дементьєв, Г. Г. Кірейцев, М. М. Шигун, В. С. Литвиненко, Р. Ф. Пустовійт, Г. В. Козаченко, Г. А. Макухін, І. Б. Садовська, О. В. Замазій, Т. Г. Васильців, Т. Б. Матолич, В. В. Бонарев, В. В. Мартинець, Т. В. Склярчук, П. В. Круш, І. В. Макалюк, Л. І. Михайлова, Д. В. Королькова та ін. На особливостях управління трансакційними витратами в аграрному секторі економіки концентрують увагу О. П. Власенко, В. В. Зіновчук, В. М. Жук, І. Г. Костирко, Л. М. Демиденко, М. В. Дубініна, І. Д. Заруцький та ін.

Метою дослідження є розкриття понятійного апарату трансакційних витрат, розгляд їхніх класифікаційних ознак та можливі шляхи запровадження в облікову практику різних форм суб'єктів господарювання.

Основний матеріал. У сучасних умовах господарювання загальновідомим фактом є те, що кінцева мета діяльності будь-якого підприємства – це одержання максимального прибутку. А для визначення кінцевого результату, прибутку, необхідно вести ефективний облік витрат, який сприятиме зростанню конкурентоспроможності продукції та стане реальним досягненням економічного зростання суб'єктів господарювання. Науковці ґрунтовно дослідили трансакційні витрати як елемент економічної системи, проте досі потребують вирішення проблеми уточнення трактування економічної категорії «трансакційні витрати», чіткої ідентифікації окремих видів витрат як трансакційних, удосконалення класифікації трансакційних витрат для забезпечення якісного управління ними, реалізації контролю й управління трансакційними витратами в діяльності суб'єктів господарювання.

Сучасна економічна теорія має безліч дефініцій поняття трансакційних витрат, деякі з яких дуже різняться за змістом (табл.1).

Таблиця 1

Дефініції категорії «трансакційні витрати»

Автор	Визначення поняття трансакційних витрат
Р. Коуз [1]	Витрати, пов'язані зі збиранням та обробкою інформації, проведенням переговорів та прийняттям рішень, контролем та юридичним захистом виконання контрактів в умовах ринку
Д. Норт [2]	Витрати на оцінку корисних властивостей об'єкта обміну та забезпечення прав підприємців. Ці витрати служать джерелом соціальних, політичних і економічних інститутів
Т. Еггертссон [3]	Витрати, що виникають, коли індивіди обмінюються правами власності на економічні активи і забезпечують свої права на власність
О. Вільямсн [4]	Витрати, пов'язані з поганою адаптацією до непередбачуваних подій і мають місце з порушенням відповідності механізму угод обставинам їх реалізації
К. Ерроу [5]	Трансакційні витрати – це ціна, яку платить будь-яка господарююча система за недосконалість своїх ринків
Г. Демсетц [6]	Витрати будь-якої діяльності, пов'язані з використанням цінового механізму. Аналогічно витрати управління – «витрати, пов'язані з усвідомленням управління шляхом використання ресурсів»
П. Мілгром [7]	Трансакційні витрати охоплюють також будь-які витрати, що виникають унаслідок неефективності спільних рішень, планів, договорів, що укладаються, і створених структур; неефективних реакцій на умови, які змінилися; неефективності планомірного керування; неефективного захисту угод
К. Менар [8]	Трансакційні витрати – «витрати функціонування системи обміну або, кажучи точніше, в межах ринкової економіки витрати використання ринку, щоб забезпечити розміщення ресурсів і передати права власності»
С. Чанг [9]	Трансакційні витрати як будь-які витрати, які виникають у будь-якій економіці, яку організовано не за Вальрасом
С. Малахов [10]	Трансакційні витрати – це різниця між даною ціною пропозиції та можливою нижчою ціною, що сплачується покупцем як альтернатива вищим витратам пошуку, інформації, очікування чи виробництва
А. Олійник [11]	Трансакційні витрати – це всі витрати, пов'язані з обміном та захистом прав правомочностей
С. Архієреєв [12]	Трансакційні витрати – економічні витрати, що включають неявні витрати (втрати), які визначаються за альтернативним принципом, як сукупність витрат, що виникають при обміні правами власності, і затрат
В. В. Радаєв [13]	Витрати, пов'язані з входом та виходом на ринок, доступом до ресурсів, передачею, специфікацією та захистом прав власності, укладанням та обговоренням ділових угод
Т. В. Семенова [14]	Трансакційні витрати – це будь-які витрати, пов'язані з координацією і взаємодією економічних суб'єктів
Ж. М. Юшак [15]	Трансакційні витрати як витрати, що виникають під час організації і реалізації економічних взаємовідносин, пов'язані з передачею, специфікацією і захистом прав власності, обумовлені відповідними формальними і неформальними умовами функціонування суб'єктів господарювання на ринку
В. В. Бонарев [16]	Трансакційні витрати – це витрати, які виникають при здійсненні трансакцій.
В. І. Милошик [17]	Трансакційні витрати – це витрати зі встановлення і забезпечення прав власності
О. В. Власенко [18]	Трансакційні витрати – це сукупність економічних витрат на організацію та проведення контрактації між суб'єктами економічних взаємовідносин, що обумовлені формальними і неформальними умовами функціонування ринку

Автором концепції трансакційних витрат вважають Нобелівського лауреата Р. Коуза. Саме категорія трансакційних витрат дозволила вченому обґрунтувати необхідність та причини виникнення та існування такого важливого соціально-економічного інституту, як фірма [1].

О. Вільямсон запропонував класифікацію трансакційних витрат по відношенню до моменту укладання угоди. Відповідно до цього підходу він поділяє трансакційні витрати на витрати до укладання угоди (*exante*) та після укладання угоди (*expost*). Витрати *exante* включають в себе витрати на розробку проекту контракту, проведення переговорів і забезпечення гарантій реалізації домовленостей. О. Вільямсон стверджує, що «такі дії потрібно проводити з особливою ретельністю, і у такому разі розробляється складний документ, у якому передбачаються численні можливі майбутні події і відповідна адаптація до них учасників домовленостей. У іншому випадку договір може залишитися неповним, і прогалини у ньому будуть заповнюватися сторонами по мірі виникнення непередбачених обставин» [4, с. 55–59].

Р. Коуз та О. Вільямсон вказували, що внутрішньофірмові трансакційні витрати переважно зумовлюються опортуністичною поведінкою працівників фірми. Р. Капелюшников, аналізуючи витрати на подолання опортуністичної поведінки працівників підприємства, пов'язував їх з недоотриманням інформації про ефективність роботи кожного члена трудового колективу та прийняттям відповідних заходів щодо стимулювання трудової активності [5]. При цьому він підкреслював, що поряд з «ухилянням», опортуністична поведінка може проявлятися і у «вимаганні», на що звертав увагу і О. Вільямсон [4].

Аналіз трактувань трансакційних витрат показав, що думки науковців стосовно понятійного апарату трансакційних витрат відрізняються в залежності від сфер дослідження, а також від кінцевого результату процесу прийняття рішення, що впливають на їх мінімізацію. З аналізу даної дефініції, все ж існує низка взаємопов'язаних ознак, які об'єднують погляди вчених на трактування поняття та розгляд проблеми трансакційних витрат. Таким чином, аналіз трактувань трансакційних витрат на різних етапах становлення теорії трансакційних витрат дає нам підстави для висновку, що визначення досліджуваного виду витрат залежать по – перше від ознак, на яких автори концентрують увагу, характеризуючи економічну природу трансакційних витрат. По-друге від обсягу витрат, віднесених авторами до категорії трансакційних, і по-третє від спрямованості досліджень на потреби теорії або практики [19].

У межах теоретичних та практичних засад формування трансакційних витрат немає одностайності щодо пояснення самої природи трансакційних витрат. Відомі, усім нам три варіанти пояснення того, звідки і чому при виконанні угоди виникають трансакційні витрати: підхід теорії трансакційних витрат, підхід теорії суспільного вибору і підхід теорії угод. Теорія трансакційних витрат висуває на передній план те, що ринок інформації не в повному обсязі досконало розвинений, а цінові сигнали спотворені внаслідок високої монополізації ринку і структурних диспропорцій. Теорія спільного вибору акцентує на незавершеності формування ринкових відносин, на розмірах національного ринку і великій кількості його учасників. Теорія угод пояснює високий рівень трансакційних витрат нестабільністю співвідношень різних угод і їх фрагментацією об'єкта аналізу, як трансакційні витрати дозволяє нам розташувати різні теорії по об'єкту аналізу (табл. 2).

Класифікація трансакційних витрат підприємства дозволить чітко їх виділити, визначити ті витрати, які є пріоритетними, організувати їхній контроль, визначити заходи щодо їх зменшення, а також методику їх обліку. Для того, щоб оптимізувати класифікацію трансакційних витрат для потреб обліку та контролю на підприємстві, необхідно розглянути та проаналізувати ті погляди та підходи, які наявні в літературі на цей момент [15].

Виділяють безліч класифікацій трансакційних витрат, та визначальними слід вважати такі види із передумовами виникнення, які дадуть змогу краще зрозуміти проблематику трансакційних витрат загалом і проблему цих витрат сьогодні зокрема (табл. 3).

Однією з найважливіших особливостей трансакційних витрат вважається те, що вони допускають значну економію від масштабу, а саме в міру того, як обсяг випуску у трансакційному секторі збільшується, витрати, що припадають на одну угоду, зменшуються. Діяльність ринкового

механізму сприяє трансакційним витратам, які з ускладненням ланцюга обмінів збільшуються, і ці витрати можна зменшити, утворюючи регульовальні організації або механізми [20, с. 207].

Таблиця 2

Об'єкт дослідження економічних теорій

Види теорій	Об'єкти дослідження
Економічна теорія	Центральне місце в аналізі
Теорія фізіократів	Сільське господарство (земля)
Старий інституціоналізм	Ринок праці
Теорія економічної динаміки (І. Шумпетер)	Ринок підприємницьких послуг (підприємець)
Кейнсіанство	Фондовий ринок
Монетаризм	Ринок грошей
Теорія трансакційних витрат	Ринок інформації та інформаційних послуг

Таблиця 3

Класифікація трансакційних витрат

Види трансакційних витрат	Передумови виникнення
Витрати пошуку інформації, які виникають до укладання угоди (ex ante)	Витрати на пошук інформації про потенційного партнера, про ситуацію на ринку, а також витрати, пов'язані з неповнотою й недосконалістю інформації, що купувалася
Витрати ведення переговорів	Витрати на ведення переговорів про умови обміну, про вибір форми угоди витрати на оплату послуг аудиторів, юристів, оцінщиків, судові витрати, витрати на охорону, тощо.
Витрати вимірювання	Витрати, необхідні для вимірювання якості товарів і послуг, з приводу яких здійснюється угода
Витрати укладання контракту	Витрати на юридичне або нелегальне оформлення угоди
Витрати моніторингу та запобігання опортунізму, які виникають після укладання угоди – контролю (ex post)	Витрати на контроль за дотриманням умов угоди та запобігання ухиленню від цих умов, розмір якості, витрати на сплату реєстраційних та ліцензійних зборів,
Витрати специфікації і захисту прав власності	Витрати на діяльність судів, арбітражу; витрати часу і ресурсів, необхідних для відновлення прав, порушених у ході виконання контракту, а також витрати від поганої специфікації прав власності й ненадійного захисту
Витрати захисту від третіх осіб	Витрати на захист від претензій третіх осіб (держави, організованої злочинності тощо)

Як свідчить досвід розвинених країн світу, рівень трансакційних витрат зростає в мірі економічного розвитку, а трансакційний сектор становить 55 %–70 % економіки країни. За даними досліджень відомих економістів, величина трансакційних витрат у виробничо-господарській діяльності становить 35–55 % від загальних управлінських витрат, накладні трансакційні витрати оформлення та реалізації угод займають до 70 % у загальній собівартості готової продукції. За іншими оцінками доля трансакційних витрат у ринковій економіці дорівнює 50–60 % чистого національного продукту. Існування значних трансакційних витрат підштовхує суб'єктів економічної взаємодії до введення різноманітних форм ділової практики, які б забезпечили скорочення таких витрат [21].

Слід зауважити, що саме можливість економії на трансакційних витратах є визначальним чинником вибору організаційної форми та величини фірми. Існування фірми забезпечує відсутність витрат з укладання угод завдяки забезпеченню необхідного розміщення обмежених факторів виробництва між окремими його галузями, а також пристосування структури вироблюваних благ до структури потреб адміністративним шляхом. Водночас адміністративний механізм, так само як і ринок, створює витрати, які збільшуються по мірі збільшення фірми. Фірма може існувати до тих пір, поки вона реалізує функцію координації за менших витрат, ніж це забезпечується ринковими угодами [22, 23, с. 56].

Важливу роль у дослідженні трансакційних витрат відіграє наукове обґрунтування їхньої типології. За період дослідження трансакційних витрат розроблено широке коло їх класифікацій. Загалом таке своєрідне накопичення знань про трансакційні витрати є позитивним, але водночас призводить до хаотичності у розумінні і підходах до цих витрат (табл. 4).

Таблиця 4

Типологія трансакційних витрат

Ознаки типології	Типи трансакційних затрат
Економічні наслідки	Трансакційні витрати Витрати
Характер контрактів	Легальні трансакційні витрати Нелегальні трансакційні витрати
Джерело відшкодування	Собівартість продукції Прибуток підприємства
Тип інституцій	Трансакційні витрати, що регламентуються формальними інститутами Трансакційні витрати, що регламентуються неформальними інститутами
Сфера виникнення	Зовнішні трансакційні витрати Внутрішні трансакційні витрати
Періодичність виникнення	Постійні трансакційні витрати Змінні трансакційні витрати Разові трансакційні витрати

В основі класифікації витрат лежить принцип: різні витрати – для різних цілей. Якщо підприємство виділяє перед собою ціль – облік трансакційних витрат, то звідси маємо таку класифікаційну ознаку, як трансакційні витрати по відношенню до бухгалтерського обліку [24, с. 109]. Тому слід виділити два типи: трансакційні витрати контрольовані (ті, що відображаються, або можуть відображатися в бухгалтерському обліку) та неконтрольовані (ті, що не відображаються в бухгалтерському обліку), (табл. 5).

Таблиця 5

Види трансакційних витрат для потреб до бухгалтерського обліку

Види витрат	Напрямок витрат
Витрати контрольовані	витрати на пошук інформації
	витрати на проведення переговорів
	витрати на укладання угод
	витрати вимірювання
	витрати специфікації
Витрати неконтрольовані	витрати моніторингу
	витрати захисту від третіх осіб
	витрати опортуністичної поведінки
	витрати, пов'язані з «ціною позалегалності»

За результатами досліджень наукових джерел вважаємо, що з погляду облікового аспекту трансакційні витрати – це витрати, які виникають під час взаємодії між суб'єктами господарювання з приводу обміну матеріальними активами, видами діяльності, а також правами та зобов'язаннями на основі відповідних домовленостей.

Зауважимо, усі перелічені підходи ми можемо пояснити у наступному, що трансакційні витрати виникають при економічній діяльності в усіх суб'єктів господарювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Численні дослідження провідних зарубіжних і вітчизняних вчених вказують на те, що трансакційні витрати є важливою і водночас складною та багатогранною категорією. Незважаючи на багаторічні пошуки, єдиного розуміння цих витрат, а отже, і їхньої класифікації немає.

З урахуванням викладеного вище, пропонуємо таке визначення трансакційних витрат – це сукупність витрат, що виникають на усіх стадіях кругообігу діяльності суб'єктів господарювання:

- витрати пов'язані з плануванням та узгодженням завдань для ефективного функціонування, придбанням прав власності, укладанням та моніторингом договорів, угод;
- витрати, пов'язані з усвідомленням управління шляхом використання ресурсів, а також витрат, пов'язаних зі зменшенням цих збитків.

Запропоноване визначення трансакційних витрат діяльності суб'єктів господарювання, є результатом узагальнення наявних дефініцій трансакційних витрат з конкретизацією умов їх виникнення, що забезпечує ідентифікацію трансакційних витрат, а також і у загальній сукупності витрат суб'єктів господарювання.

1. Коуз Р. *Природа фірми* / Р. Коуз, пер. с англ. – Москва: Дело ЛТД, 1993. – С. 33–34.
2. Норт Д. *Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки* : пер. з англ. / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198 с. Эггертссон Т. *Економическое поведение и институты* : пер. с англ. / Т. Эггертссон. – Москва: Дело, 2001. – 208 с.
3. Вільямсон О. Е. *Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів* / О. Е. Вільямсон ; Наук. ред. укр. перекладу: С. Бушуєв. – К.: АртЕк, 2002. – 472 с.
4. Эрроу К. *Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов* / К. Эрроу – THESIS. – 1993. – Т. 1. – Вып. 2. – 66 с.
5. Демсец Г. *Еще раз о теории фирмы / Природа фирмы*: пер. с англ., под ред. О. Уильямсона и Дж. Уинтера. – Москва: Дело, 2001. – С. 237–267.
6. Милгром П., Робертс Дж. *Экономика, организация и менеджмент: в 2-х т.* / пер. с англ. И. В. Розмаинского, Д. Е. Тетерина, К. А. Холодилина: под редакцией И. И. Елисейевой и В. Л. Тамбовцева – СПб.: Экономическая школа, 1999. – Т. 1 – 472 с., т. 2 – 424 с. – Серия «Библиотека Экономической школы» (Paul Milgrom, John Roberts Economics, Organization and Management).
7. Менар К. *Экономика организаций* / К. Менар – Москва: Инфра-М, 1996. – 160 с.
8. Cheung S. *On the New Institutional Economics. Contract Economics*: Blackwell Publishers, 1992.
9. Малахов С. *Трансакционные издержки и макроэкономическое равновесие* / С. В. Малахов // *Вопросы экономики*. – 1998. – № 11. – С. 78–96.
10. Олейник А. Н. *Институциональная экономика*. – Москва: Инфра-М, 2002. – 416 с.
11. Архиреев С. И. *Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации* / С. И. Архиреев. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 288 с.
12. Радаев В. В. *Российский бизнес: структура трансакционных издержек* / В. В. Радаев // *Общество и Фирмы*. – 1999. – № 6 *фирмы*. – 1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/209/333/1217/002rADAEW>.
13. Семенова Т. В. *Трансакційні витрати іноземного інвестування в Україні та шляхи їх скорочення*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Т. В. Семенова. – Донецьк, 2001. – 17 с.
14. Юцак Ж. М. *Трансакційні витрати договірною процесу: облікове відображення* / Ж. М. Юцак // *Вісник ЖДТУ № 2(52)* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1408/1/43.pdf>
15. Бонарев В. В. *Трансакційні витрати як економічна категорія* / В. В. Бонарев // *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»* : зб. наук. праць ЛНТУЛ – Випуск 8(29). – Ч. 2 – Луцьк, 2011. – С. 65–78.
16. Милошик В. І. *Проблеми визначення трансакційних витрат* / В. І. Милошик // *Наукові записки*. – 2000. – Том 18. – С. 46–50.
17. Власенко О. П. *Управління трансакційними витратами в агробізнесі*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. П. Власенко; Житомирський національний агроекологічний університет Міністерства аграрної політики України. - Житомир, 2009. – 20 с.
18. Шигун М. М. *Бухгалтерський облік трансакційних витрат: проблеми визначення поняття і класифікації* / М. М. Шигун // *Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2 (14)* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1641/1/26.pdf>
19. Мартинець В. В. *Управління трансакційними витратами промислового підприємства* : дис. канд. екон. наук : 8.00.04 / В. В. Мартинець: Сум. держ. ун-т. – Суми, 2013. – 207 с.
20. Очеретько Л. М. *Трансакційні витрати як об'єкт управлінського обліку* [Електронний ресурс] / Л. М. Очеретько, А. О. Корінець. – Режим доступу: http://arhive.nviv.gov.ua/portal/socgum/Inek/2013_1/289.pdf.
21. Пустовійт Р. Ф. *Трансакційні витрати в трансформаційній і посттрансформаційній економіці України* [Електронний ресурс] / Р. Ф. Пустовійт // *Публікації викладачів та співробітників Черкаського інституту банківської справи*. – Режим доступу : cibs.ck.ua/files/scipub/pustoviyt11.pdf
22. Козаченко Г. В. *Оцінювання трансакційних витрат підприємства* / Г. В. Козаченко, Г. А. Макухін // *Актуальні проблеми економіки*. – 2015. – № 8(50). – С. 56–63.
23. Гриценко О. А. *Економічна теорія трансакційних витрат* / О. А. Гриценко // *Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Серія: Економічна теорія та право*. – Харків, 2012. – № 1(8). – С. 109–120.